

Pessimismens Orator -

Arthur Schopenhauer

AV ROBERT HÖÖG

EN AV MINA TIDIGARE LÄRARE på loserschool (KOMVUX) sade en gång att 70-talister, den generation jag tillhör, sannolikt är den första på mycket länge som kommer att få det sämre än sina föräldrar. Valfärden modereras och därmed levnadsstandarden. Många tillhörande den kull som föddes på 1970-talet och som idag skall ut i stora världen och ta för sig av det halvt möjliga smörgåsbordet finner mycket motstånd. Man kommer ingenstans. Varenda försök leder tillbaka till ruta ett. Men misströsta ej, kära läsare. Finn den vederkvickande sanningen hos Arthur Schopenhauer, den enda filosof som lanserade pessimismen som ett enhetligt system. Han konstaterar i sann buddhistisk anda: livet är lidande. En gång till: livet ÄR lidande.

Lik Buddha

Arthur Schopenhauer föddes i Danzig (Gdansk) den 22 februari 1788 men växte upp i Hamburg. Senare i livet kom han att bo i Weimar och Frankfurt. Det finns mycket i Schopenhauers uppväxt som liknar myten om Buddha som lämnar sitt liv i det glamourösa och sorglösa slottet för att upptäcka världen, men Siddharta möter något han inte hade kännedom om; människor outhärdliga lidande. När Schopenhauer var femton år åkte han med familjen på en resa som skulle vara i ca 1 och ett halvt år. Ett europeiskt äventyr precis i Schopenhauers stil. Men han fick också, precis som Buddha och Voltaires "Candide", se mycket otrevligheter; lidande, död och fattigdom. När de var i London bevittnade han en offentlig avrättning varvid tre män hängdes. Han skriver i sin resedagboken han fått av sin far: "Jag ryste när de fördes ut, det såg ut som om deras själar redan var en annan värld, det var ett gräsligt ögonblick när de bands."

Under resans gång lärde sig Schopenhauer att uppskatta naturen och dess skönhet, vilken i sig saknar motstycke. Alperna trollband honom. Han beskrev det som gudomligt.

Schopenhauer hade en tolerant inställning till självmord. Rimligtvis på grund av att hans far Heinrich, en mycket dyster man, tros ha dött kvävningssviken genom drunkning 20 april 1805. Medan fadern tillhörde de levande ville han att sonen skulle följa hans fotspår och bli affärsman. Han arbetade inom faderns rörelse under en kortare period,

och en dag skall han förtvivlat ha utbrustit: "Så, är detta livet?" När Schopenhauer höll på med sina affärsstudier visste han att han inte ville bli som fadern, det var litteratur och filosofi som lockade. Vid 19 års ålder bestämde han sig efter överläggande med modern att påbörja sitt kall. Inom filosofin blev det främst Platon och Kant. Den senare skulle han ha att tacka för mycket.

Schopenhauer hade senare nytta av de kunskaper han inbringat genom affärsrörelsen. Arvet efter fadern var långt senare på väg att gå förlorat, men den envise och juridiskt pålästa pessimisten lyckades behålla en anseelig del av pengarna. Det kan inte sägas att Schopenhauer hade mycket att tacka sin moder för. Hon var en lismande Joan Collins liknande författarinna som aldrig förstod sig på sonens filosofi. Hon bildade en litterär salong med tebjudningar varigenom Schopenhauer träffade Goethe. Inte heller till system Adelede, som ständigt var vid skröplig hälsa, hade Schopenhauer några starka band.

Schopenhauer är känd för sina råbarkade kommentarer om kvinnan. De är bäst på att ta hand om barn eftersom de själva betar sig som stora barn, sade han. Äktenskapet hade han inte mycket tillövers för eftersom det "halverar rättigheterna och fördubblar plikterna". Om han verkligen var en kvinnoföraktare av rang eller inte är en idiotisk diskussion. En incident som många säkert känner till är den som utspelade sig i trappuppgången till hans bostad.

Han ville alltid ha lugn och ro, inget larm och oväsen runt omkring. En fridfull omgivning gav bättre utrymme och förutsättningar för tänkande. Det kommer då kanske inte som någon chock att Schopenhauer en dag blev rasande när två damer tjattrade utanför hans dörr. Han blir så rosenrasande att han vräker en av dem utför trappan. Konsekvensen blir att hon ådrog sig skador för livet och Schopenhauer tvingas betala ett skadestånd under resten av hennes liv. När hon sedan dör, drygt 20 år senare, skriver han förnöjt i sina anteckningar; Obit anus, abit onus: kärningen dog, bördan försvann.

Hegel

Innan vi går in på Schopenhauers filosofi måste hans främsta filosofiska fiende nämnas: Friedrich Wilhelm Hegel (1770-1831). En makalöst populär filosof, inte bara esoteriskt - även människor utanför filosofins gräns beundrade honom. Inom universitetsvärlden hyllades han som ett geni och tillmättes successivt allt större betydelse, vilket han helhjärtat njöt av. Schopenhauer som egentligen hatade universitetsfilosofer då de "levde på och inte för filosofin", sökte själv en docenttjänst i Berlin, där Hegel praktiserade. Det fruktansvärda påhopp och minst sagt eldfångda diatriber Schopenhauer riktade mot Hegel betraktas som något

av det värsta i filosofins historia! Exempel:

"Hegel, från topp till tå, stämplad som en stor filosof, är en platt, andefattig, otäck, vidrig, okunnig charlatan, som med exempellös fräckhet, galenskap och vanvett rörde ihop en soppa, som hans köpta anhängare har utbasunerat som odödlig vishet. Denna filosofi har därför av dumhuvuden antagits vara riktig och givit upphov till en enastående beundrarskara. Det som denna människa skapade har lett till intellektuellt fördärv för en hel generation akademiker."

Hegel spred "exempellöst innehållslöst rappakalja" och han stod därtill för okunnigt dårskap. Men vad föranledde då detta mefistofeliska Hegelhat? Främst berodde det på att Hegels filosofihistoria hävdade att historien strävar oupphörligt efter att upphöja sig själv, målet är hela tiden något högre och bättre. Individens ges inte mycket utrymme i Hegels filosofi, hon är blott en del av ett större sammanhang. Senare tidens experter hävdar att ett hegelianskt samhälle mycket väl skulle bli en diktatur. Schopenhauer befarade att det skulle bli ett kontrollsamhälle (p.g.a. Schopenhauers rigorösa diatriber associerar jag detta till det despotiska välde som George Orwell beskriver i "1984"). Att historien utvecklas uppåt - likt Darwins naturliga urval - var förkastligt för Schopi eftersom den mänskliga viljan är helt blind och oresonlig.

Hegel höll föreläsningar på universitetet i Berlin. När Schopenhauer 1819 blev privatdocent lade han sina föreläsningar på samma tid som Hegels. Han var envis som en åsna, Schopenhauer, vilket han också fick betala för. Efter inte alltför många föreläsningar tvingades han upphöra med dem eftersom de inte ådrog sig tillräckligt med åhörare.

När koleran kom till Berlin 1831 lämnade Schopenhauer staden omedelbart. Hegel stannade - och dog.

Filosofin

Kärnan i hans filosofi är den ovan beskrivna viljan. I sitt magnum opus "Världen som vilja och föreställning" (endast första delen tillgänglig på svenska) framlägger han sina huvudteser. Han skrev avhandlingen i 30-års åldern vilket betraktas som mycket ungt för en avhandling av denna kaliber. Självs var han av den åsikten att den var av utomordentlig betydelse och gick så långt att hävda att vissa delar av den var "gudomligt inspirerade". Han borde kanske ha vetat bättre - den gick helt obemärkt förbi samtiden. Det var efter stora påtryckningar förläggaren gick med på en andra upplaga år 1844. Inte förrän åtskilliga år efter första utgåvan vann den en del av respekten Schopenhauer tyckte den förtjänade. Självs var Schopenhauer fullständigt övertygad om att hans

verk skulle få sitt genombrott, det tog bara längre tid än han väntat sig.

Han reviderade inte teserna i huvudverket under livets gång, de explicita tankarna i huvudverket bestod. Allt han senare skrev betraktas som en vidareutveckling eller finslipning av ovan nämnda avhandling.

"Föreställning" är nyckelordet. Den värld vi känner och såsom vi uppfattar den känner och uppfattar vi bara genom vår egen föreställning, dvs med vad vi ser, hör och känner, i vårt medvetande. Vad världen i sig är, det kan vi inte veta (läran om tinget i sig: "metafysik"). Detta är alltså mycket subjektivt, och då detta är hans huvudtes förvånas man icke av hans förakt mot Hegel och dennes objektiva världssyn.

Vi ser världen och dess beskaffenhet på olika sätt, betraktar den som ond eller god, och alla dessa betraktelser som leder till våra konstaterande om vår egen och världens natur tillskriver Schopenhauer den blotta föreställningen, människans förfaringsätt som med hjälp av begränsade förutsättningar skaffar sig en syn på världen. Allt du kan och vet, förnimmer och uppfångar; allt är blott din föreställning om tingen. Tingen är inte såsom du tror dig veta att de är. Om vi bortser från vår personliga relation till tingen så kan vi nå en förståelse genom kontemplation av tinget i sig. Exempel, ser vi ett hus tänker nog de flesta på att det bor någon där, att huset befinner sig på en viss plats vid en viss tid och har sitt syfte. Ignorera dessa relationer.

Immanuel Kant hade tidigare gjort distinktionen mellan sken (vad vi ser) och tinget i sig (dess korrekta beskaffenhet), vilket av Schopenhauer betraktades som en avgörande filosofisk upptäckt. Han skriver i "Världen som vilja och föreställning":

"Det blir klart och tydligt för läsaren att han inte erfar någon sol eller jord, utan alltid bara ett öga som ser solen och en hand som känner jorden, att den värld som omger honom bara finns där som föreställning, det vill säga bara i relation till något föreställande, vilket är han själv."

Metafysik, verklighets- och kunskapsteori har en central roll i filosofin. De gamla grekerna hade åsikter om vilket/vilka av de fyra elementen (eld, luft, vatten, jord) världen bestod av. Thales, som vi betraktar som den första filosofen, ansåg att alltings urämne var vatten. En annan grek vid namn Herakleitos ansåg att eld var det rätta svaret.

Efterföljande filosofer som t ex Descartes, Berkeley, Spinoza begrundade kunskapsproblemet och fann olika svar till dess ontologi (verklighetsgrad). Descartes kom till lösningen att allt materialistiskt kan betvivlas metodiskt, alla sinnesdata kan förkastas, men det tvivlande

subjektets ontologi kan aldrig ifrågasättas - Cogito ergo sum.

Berkeley å sin sida ansåg att eftersom ingenting annat än vårt eget medvetandeinnehåll kan sägas existera, så kan vi inte ha någon uppfattning om sådant som inte existerar i en relation till subjektet. Det som inte har någon mening för vår kunskap finns inte. All grund till våra föreställningar finns i subjektet...

Den negativa viljan

Schopenhauers "ting i sig", det som leder fenomenen, som "skänker" oss existens är alltså viljan. Den strävar blint och ligger alltid några steg framför oss. Hetsar oss obevekligt framåt. Utan egentligt mål, syfte eller moral. Man får här inte dra den felaktiga slutsatsen att denna vilja Schopenhauer talar om är densamma som den man följer då ett mål har siktats, när man vill uppfylla ett egenhändigt ställt krav. Schopenhauer talar om livsviljan, ett annat ord, som kanske inte är direkt passande men som kan stå som ett förtydligande, är självbevarelsedrift. Eller bättre: Undermedvetna.

Viljan är i Schopenhauers filosofi enkom negativ. Den är en gjuten källa till misär då vi inte kan leva upp till de mål vår vilja har satt oss att realisera, säger han. Viljan framträder överallt, vår blinda vilja sammanfaller med den onda världsviljan. Här tar pessimismen sin form; viljan är lidandets grogrund. Den är för oss väsentlig och Schopenhauer gick så lång att han frågade sig om det inte är meningen med den mänskliga existensen eftersom det är så utbrett och så omfångsrikt. Det måste vara signifikativt. Om det nu inte är existensens mening så måste människan vara den mest oanpassade av alla varelser, hävdade han. Vår tillvaro är inte till för att tillfredsställa oss, utan för att plåga oss. Detta är en av Schopenhauers rent världsligt och historiskt empiriska ståndpunkter, och vare sig man instämmer i Schopenhauers resonemang om lidandets betydelse eller ej så måste man erkänna att karlen ger oss åtminstone en tankeställare med sina negativa argumenteringar.

Den västerländska civilisationen har lyckan högst på dagordningen. Meningen med livet är att finna denna lycka genom personligt valda förfaringsätt och önskningar. I Schopenhauers filosofi är lyckan något - surprise! surprise! - negativt. En otillfredsställd önskan vållar smärta och lidande. Uppnår du det som behagas uppstår leda. Lyckan inställer sig aldrig som en ursprunglig tanke, det är alltid tillfredsställandet av en bakomliggande önskan.

Schopenhauers pessimism beror inte på vad han såg under resan i sin ungdom, inte på grund av sin fars dystra kynne och självmord eller något psykiskt hos honom själv. Snarare härleds det till att han inte kunde finna något slut på lidandet. Någonsin. "Death and taxes" är inte det

enda som är säkert, lidandet därtill. Schopenhauer var ateist, frälsningen var ett bedrägeri. En del av hans förakt för kristendomen finns i faktumet att individen förlorar sin självbestämmanderätt. Om gud skulle vara skapare av denna värld så full av lidande, då säger Schopenhauer, " (...) då skulle jag inte vilja vara gud: dess jämmer skulle slita mig i stycken." Tediceproblemet brydde han sig inte om. Tanken på att en gud skulle ha skapat världen (och därigenom det hänsynslösa eländet) var för absurd.

"Själv föregick inte Arthur på något sätt med gott exempel. Han åt flotta middagar på favoritkrogen Englisher Hof, hade ett antal flyktiga förhållande och var snål och grälsjuk."

Hur kan vi då undkomma våra definitiva världsliga plågor? Det kan vi inte, men vi kan lära oss att handla i en riktning som lindrar dess ödesdigra följder. Som redan antytts kan det förverkligas genom estetiken, konst och musik. Det sistnämnda är det högsta enligt Schopenhauer. Naturens skönhet var överväldigande, det insåg han redan som mycket ung resenär. Estetik i all ära, men det var genom ett asketiskt leverne, gudomligt influerat av österländsk filosofi och religion samt i medlidandet, vi finner förtröstan.

Som bekant är det viljan som orsakar lidandet. För att komma underfund med lidandet och lära sig att undvika det måste vi bryta ner viljan, göra oss fria(re) från den. Genom att leva asketiskt, dvs avstå från lyx och överflöd, försätta sig i frivillig fattigdom, osv. Schopenhauer är en av de huvudansvariga till att buddhismen fann sin plats i Europa. Myten om Nirvana, det totala utslocknandet, uppgåendet i Intet, är den bästa av alla myter, säger han. Detta, Intet, är det slutgiltiga målet.

Själv föregick inte Arthur på något sätt med gott exempel. Han åt flotta middagar på favoritkrogen Englisher Hof, hade ett antal flyktiga förhållande (vilket resulterade i två barn men de dog i spä ålder), var snål och grälsjuk. Så vidare asketisk var han inte i sitt sätt att leva, något som Kierkegaard kritiserade honom för. Men likt många andra filosofer personifierade han inte i större utsträckning den livsföring som det filosoferades om, de presenterade det idealiska livets tillvaro.

På äldre dagar fick Schopenhauer en del av sitt efterlängtade erkännande. Han blev glad som ett litet barn. Det hade tagit honom hårt att man så länge ignorerat hans verk, medan "idioter" som Hegel nått berömmelse. Kanske därför blev han så lycklig när den ack så begärda berömmelsen nådde honom. En väsentlig del av den begynnande framgången är boken "Parerga och Paralipomena" som utkom 1850 och bestod av kortare stycken. Den är betydligt mer lättillgänglig än "Världen som vilja och föreställning".

Det är framförallt ett stycke i denna bok som blivit mycket populärt,

"Aforismer om livsvisdom". I Sverige finns utdrag ur boken, titeln är Liv och sanning (Natur och Kultur, 1960) och innehåller det populära stycket. I denna skrift behandlar Schopenhauer allt från hur vi bör leva till, världens lidande, kvinnor, självmordet, estetik, etik osv.

Schopenhauers språk är enkelt men mycket klart och vackert. Det var en förutsättning att kunna uttrycka sina tankar tydligt, de som inte hade äkta tankar har heller inte äkta stil, sade han. Tveklöst en snyting åt Hegel, vars språkbruk är något av de mest invecklade och intrikata i filosofins historia. Kafka lär ha sagt att man måste läsa Schopenhauer, om inte för hans budskap, så för hans språk.

Schopenhauers etik grundas på medlidande. Vi alla är gränslöst egoistiska varelser, men sann etik, sann moral, framspringer ur det oegositsika handlandet. Han avvisade religiöst grundad moral, den som framkommer ur plikt, lagar och regler. Etiken skall vara en frivillig handling, fristående från hot om vedergällning eller belöning.

Naturen och musiken utgör grunden för estetiken hos Schopenhauer. Inget annat har en sådan intensitet, en sådan förmåga att försätta oss i en icke-varande kontemplation som musiken. Den kan tillfälligt befria oss från lidandet ledan. Naturen har han en stark personlig relation till:

"Hur estetisk är inte naturen! Varje oobbyggd och förvildad fläck, som lämnas fri och inte berörs av människohand, smyckar sig snart på det smakfullaste sätt, klär sig med växter, blommor och strån, vilkas ursprungliga väsen, naturliga grace och anslående gruppering visar att de inte växt upp under tuktan av de stora egoisterna utan att naturen här har fått leva fritt. Varje liten övergiven plats är vacker."

Eftervärlden

Eftervärlden har tagit stort intryck av Schopenhauer och från 1850 fram till första världskriget var han nästan den dominerande tänkaren. Hegels popularitet dalade men Schopis ökade. Hans verk är tidlöst. Några som påverkats av honom är Tomas Mann, Vilhelm Ekelund, Edith Södergran, Tolstoj och Wagner. Freuds teorier om det undermedvetna har nyanser av Schopenhauers tankar. Vem tror ni Strindberg influerades av när han skrev: "Det är synd om människorna"....? Just det, Arthur Schopenhauer, den lille egensinniga tysken som gav pessimismen ett bistert – men ack så hoppfullt – ansikte.